

Chhatrapati Shivaji Maharaj Jeevan Rahasya

Narhar Kurundkar

Well-known scholar Prof. Kurundkar, instead of mulling over widely popular-dramatic events in Shivaji's life, has tried to fathom the very inspiration behind his achievements and his deification in the society at large.

- There have been many rulers who were good guardians, ensured welfare of the progeny but there is only one who has been revered as God, not just by the contemporaries but also by the later generations, and that's – Shivaji!!
- The dramatic-eventful period in Shivaji's life-span is very short ('Killing of Afzalkhan' to 'Escape from Agra', about 7 years). The period before (about 29 years) and the one after (about 14 years) were almost event-less. It is these periods that depict real achievements of Shivaji and justify his God-like status in the society. Nations are built not by dramatic events but by small, persistent progressive deeds.
- Shivaji's battles should not be seen as Hindu vs. Muslim religious conflicts. Shivaji had quite a few Muslim soldiers and commanders. He was on friendly terms with Kutubashah. Instead, enemies he had to fight most of the times were not just Hindus but were from his own community-his relatives.
- Shivaji had always thought of his empire as that of the people and by wish of God. That's why even people thought of it as being their own and fought for it even if, at times, nobody commanded them.
- 1642-47: Got hold of 12 territories in Maval and established proper administration under guidance of Dadoji Konddev. Landlords (Suzerains) at that time were harassing people, looting them. Shivaji slayed this menace, thereby winning a place in people's heart.
- 1645-49: Mutiny
  - Conquered forts like Torna-Rohida and put administration in place. Penalised offenders. Every such punishments enforced faith people had in him and got him more supporters.
  - Through small wins he gathered confidence. In a seemingly odd move he even relinquished Sinhalgad and made friends with Vijapur to avoid a big battle. He had to lose a few times, retreat, but people did not lose faith in him. Anyone hardly revolted against him. People trusted him fully.
- 1649-56: Quieter times. Experimented with new paradigms of administration. Strengthened military force and confidence of people.
- 1656-59: Challenge to Adilshahi
  - Captured Javali at a lightning speed. Getting Sinhalgad as well was like an open challenge to Adilshahi. Expanded his territory up to the sea-shores. He had even planned to surrender few of his regions in case he was forced into a pact. In case of certain defeat, it has been Shivaji's strategy to retreat, thereby protecting his strength-army. He could always get them back later anyway!
  - Killing of Afzalkhan: Although there have been debates, the question of 'who betrayed, attacked or deceived first?' is irrelevant. Afzalkhan had to be killed anyway. His killing was just a part of a bigger plan, the plan to annihilate whole army of 12000 or so.
  - After Afzalkhan's killing, Shivaji looted quite a few towns and with that built a formidable army. Doubled the cavalry. Before Adilshahi could recover from the setback, Shivaji captured Wai, Panhalgad and neighbouring regions. Hindustan now took notice of this new star on the horizon.
- 1659-70: Bigger challenges
  - Adilshah sent Siddi Johar to take the revenge. He besieged and stranded Shivaji at Panhalgad. This time the enemy chose the time and place of the battle, and it was hard to even slip out.
  - Inspiration for martyrdom:
    - * In the escape-plan of Panhalgad, Shiva- the barber embraced death, knowingly. Bajiprabhu with his small force of 200-300 fought valiantly.... till death.
    - * Inspiration for martyrdom comes from strong ideals. And if the leader of such a cause is equally devoted then followers are ready to lay down their lives for him. This is peculiarity of the human race. At that time that leader represents society's own aspirations. He just articulates what the society actually wants.
  - In 1665, within just 3 months Mirza Raje Jaisingh overpowered Shivaji and got him to surrender. Shivaji then came back with unwavering mental determination-strength. His motto was 'Accepting defeat against a bigger army can be justified, only to buy time to gather strength and then attack with more power'.
- 1670-: Fighting back
  - Looted Mugal regions. Got back the forts he had surrendered in the pact. Had to bear loss of Tanaji-Nilopant-Annaji. Defeated Moguls in Konkan. Looted Surat.
  - Coronation. With this he sent message to Hindustan that he is there to support the cause of freedom.
  - Aurangzeb arrived in Deccan. Even after demise of Shivaji, people continued to fight for the same cause.

- Navy:

- Mughals ignored threats at the sea. But Shivaji did not and built his own Navy.
- Shivaji's Navy was not at all comparable with that of Europeans. Shivaji could never fully defeat the foreigners but was at least successful in putting a firm check on them.
- Later in the times of Peshwas Navy was destroyed completely. Europeans could establish their single-handed control over the sea-shores, which helped them do the same , controlling India.

- New Administrative Practices: One of the prominent reasons for acceptance of Shivaji, at that time was due to the administrative practices he introduced.

- That time, Land-Authority was passed on to generations. Landlords would resort to any means to protect the control. Rivalries were rampant.
- Landlords would cheat the king they represented. They would not give a second thought of joining the enemy to protect their control. In spite of the tax being just 1/6 th of the profits, they would harass and collect more from people, even in droughts. People were left in a hapless situation as there was nobody to complain to and ask for support. Their nuisance did not end there. They would abduct girls, dishonour them. Military would also add to the misery by devastating the region they would pass through.
- Key to Shivaji's success can be attributed to getting rid of the menace of Landlords. He enforced new system. Re-calibrated the land. Estimated the yield. Put 2/5 as tax. The new tax was more than what was before but people happily paid it as it was certain that even after paying the tax, they would be left with enough for their sustenance. Full protection and flawless execution. In case of droughts, he would not only forego the taxes, but help people with seeds, food, farm-equipment, etc. In setting up this system he was ably helped by his trusted confidant – Annaji Datto (Kulkarni).
- Shivaji snatched away the armies these Landlords had. Destroyed their fortresses. Removed their authority to collect taxes and decision making. Slayed the offenders. Gave security to women. Gave food to people. Penalized military that tried to loot the land (once he had cut off hands-feet of 300 soldiers as part of such a punishment). Shivaji brought 'Civil Authority'. That's why Ramdas called him 'Shivkalyan Raja (The Benevolent King)'.

- Ideal:

- Shivaji ensured well-being and freedom of the progeny. He had firm moral standing. He never dishonoured women, places of worship, holy texts of other religions (even that of enemy's).
- Shivaji lived his life detached from materialism. Like an ascetic saint. That's why Ramdas called him 'Shirmant Yogi (The Monk amidst riches)'.

[Disclaimer: English translation may or may not articulate the exact viewpoint Prof Kurundkar had put forth. I would urge people to read the book in original.]

छत्रपती शिवाजी महाराज जीवने रहस्य

नरहर कुमुंदकर

प्रख्यात वचिरांत प्रा. कुंदकरांनी परंपरेनुसार शिवाजीच्या जीवनातील लढाया, सुटका इत्यादी प्रसिद्ध-रोमांचकारी प्रसंगात न जाता त्याच्या कर्तुत्वामागील खरी प्रेरणा कोणती व त्याच्याबद्दल लोकांच्या मनातील देवत्वाची कारणे शोधण्याचा प्रयत्न केला आहे

- पूर्वी अनेक राजे पुरजेचे हेतिलारी, पुण्यलोकक मूल्हन गणले गेले, पण समकालीनांनी व उत्तरकालीनांनी ज्याला ईश्वरी अवतार मानला तो एकटा शवाजीव ! !
- महाराज्यांच्या जीवनात यंनोमांकरी घटनांचा कालखंड फार छोटो (अफझंदखान वध ते आग्रमुद्रान सुटका, साधारण ७ वर्षे) आहे. या घटनांच्या अलीकडची २९ व नंतरची १४ वर्षे नाट्यमय-रुच्य आहेत. या अ-रंमांचकारी काळातील शवाजीचे काम त्याचे कर्तुतुव-देवत्व समजण्यास उपयोगी पडते. राष्ट्राद्वारी उमाश्री खवितपणे, सातत्याने, दीर्घकाळ सामान्य घटनांमधून होत असते याचे हे उदाहरण आहे.
- शवाजीचा लढा हिंदू-मुसलमान असा नव्हता. शवाजीच्या सैन्यात मुसलमान अधिकारी व सैनिक होते. कुतुबशाही त्याचे संघर्ष मितिलुचला होते. तर त्याला ज्यांच्या वरिद्ध परामुख्याने लढावे लागले ते त्याच्या धर्मातीलच नाही तर जातीतील- नातेवाईक होते.
- हे राज्य जनतेसाठी व्हावे ही भूमिका होती. त्यानी हे स्वतःचे न मानता परमेश्वराने मानले आहे. जनतेनेही हे राज्य आपले मानले. माझे राज्य आहे, कोणी नेता असो व नसो मला हे पुराणगणाने टकविले पाहजे असे जनतेला वाटले.
- १६४२-४७: दादोजीच्या नेतृत्वाखाली १२ मार्चला ताब्यात घेणे व तब्ये व्यवस्था लावणे हा उपक्रम. तेव्हाचे वाननदार मन माझी लखणी कत, जनतेला लुब्धगी, स्वतः मोग वलिसात राहत, त्यांचा बंदोबस्त करून शवाजीने जनतेचा दुवा घेतला.
- १६४४-४९: उठावाचा काळ.
- तोरणा-रोहीडा असे कटिले जव्हिन नव्या ताब्यात घेतलेल्या प्रदेशाची व्यवस्था लावणे. जुद्धम करणह्यांचा कलोर शासन. प्रत्येक अत्याचारी पुत्राच्या अवयवाचा शवाजीने पडलेला तुकडा त्याला दहा निष्ठावंत मिळवून देत असेल. शवाजी म्हणजे नव्या व्यवस्थेच्या आग्रर ! !
  - छोदरा वलजा-वजिय यांनी आत्मावर्षिचण. मोठे युद्ध टाळण्यासाठी सहिदग रंकिमा करून दला व वजिपुत्रकारांची सलोळा. वैश्विष्टिय असे की, शवाजीला जरी काही येकेस प्रभाव पडतारचा लागला, माघार घ्यावी लागली, प्रदेश होरपळून नाघिला तरी लोकांचा वर्षिवास उडाला नाही, कोणीही (एखादा धुकार सोडल्यास) बंड केले नाही. शवाजीच्या इमानवार लोक मन ठेवून आले.
- १६४९-५६: शांततेचा, नरिंदीय पुरेश व्यवस्थेथेच्या पुरयोगांचा काळ. जनतेचे बळ व त्या औघाने फोडचे बळ वाढवले
- १६५६-५९: आदिलशाहीला अव्हान

- वेगाने जावळी ताबूतान घेतली. सहिष्णू घेऊन अदलिशाही जाहीर आव्हान. प्रदेश वादग्रस्त समुद्रापर्यंत सीमा भडविल्या. उद्या मरज पडली तर जावळीच्या आसपासचा प्रदेश सोडून देऊन तह करणाऱ्या पूर्ववाग्यारी पण केली. दारुण पराभवाने उंबरठ्यावर शबिजी प्रदेश सोडतो अर्णा लढण्याची क्षमता सुरुक्षति ठेवतो.
  - अफजखानाचा वध: प्रथम दगा कोठी दिला हा प्रश्न नरिचक आहे, परतापगडाशी आले खान हा जिवित जाणारच नव्हता. दग्याने ठार करणे हा खानचा इतिहास होता. सर्व बाजूनी फुला घुसवून, बैचिराव करून तो गोंधळ मावळत होता. खानला जावळीच्या खोऱ्यात आणून मारण्याचे हा एका मन्य योजनेतील छोटा भाग होता. त्याची बारा हजारांची फौजही मारण्याची होती.
  - खानवन्धानंतर महाराजांनी प्रचंड तुट करून मोठी सेना उभी केली. घोडदळ दुपट केले. अदलिशाही या वधाच्या धक्क्यातून सावरण्याच्या आत महाराजांनी लगेच वाई घेतली, पनाहाड घेतला. अखिल भारताला महाराजांचा परचिप झाला.
- १६५९-१६७०: मोठी अव्हाने
- सिद्दी जोहर हे खानवन्धाला अदलिशाहीने दिलेले उत्तर आहे. त्याने शबिजी पनाहाडगावर असताना वेढा देण्यात याय मिळविले. सिद्दीने स्वतःच्या रणांगणात शबिजीला अडकवले होते व त्यातून सोडवणे मराठ्यांच्या ताबदीनहाथेच होते. याच वेळी शबिजीला अराज (की) औरंगजेब आपल्याला साधा-सुधानिक जहागीरदार समजून काही करणार नाही) बुकला व शाहीसेखानाला चालून आला. नंतर मरिजा राजे जयसिंग यांनी नवीन भर घातली.
  - मरण्याची प्रेरणा:
    - पनाहाडगावरून पाळण्याचा बेतात शबिजी नहावी जाणीवपूर्वक मरणाला सामोरा गेला. बाजीप्रभू २००-३०० मातब्बानबरोबर मरेपर्यंत लढला.
    - मरण्याची प्रेरणा ध्येयवादानून येते. या ध्येयवादाना चारित्र्यवान नेत्याची जोड असेल तर त्याच्या शब्दाबाबती माणसे हसत मरू शकतात. हे माणसाच्या जातीचे वैशिष्ट्य आहे. अशा वेळी तो नेता व्यक्ती राहिलेला नव्हतो तर तो जन्ममासाचा परतनीधी झालेला असतो. राष्ट्रराज त्याचा तोंडून बोलत असतो.
  - मरिजा राज्यांनी १६५६ मध्ये ३ महिन्यात शबिजीला पूर्ण खिळखिळ करण आणले. या सरळ पराभवानून शबिजी उभा राहतो ते सामर्थ्य तलवारीतून उगवणारे नसून मनातून उगवणारे आहे. "एका बलाड्य शक्ती बहिर्दुष तातुपुन्नी पड खाले, पुढच्या उलावण्या योजना आणणे, त्याच बरोबर जनतेची-सैन्याची उभारी कायम ठेवणे व त्यामुळे पुढचा उठाव नेतृदीपक होईल याची काळजी घेणे" हे त्याचे सूत्र होते.
- १६७० :- पुन:श्च उठाव
- मोगली मुलुखात तुट. गेलेले कलिले परत घेतले. यात तानाजी-निळीपंत-आणंदजी दत्तो यांचे बलदिन. कोकणात उतरून मोगलांचे प्रभुत्व संपवले. सुरतेवर हल्ला.
  - राज्याधिकार, सर भरताला 'आण मुकुंदिताे आहीत' असे आव्हानस ठेवले.
  - औरंगजेबाचे दक्षिणत आगमन. महाराजांच्या मृत्युनंतर देखील जनतेने लढा चालूच ठेवला.

- समुद्रमार्गाभ्युदय धोक्याकडे मुसलमानांनी लष्क पन्हा दिले ते महाराजांनी दिले.
- पुरेपूरच्या सातारी सामर्थ्यामुळे मराठ्यांचे कर्मण करीताना होते तरी पराक्रम वाखाणण्यासारखा होता. सद्दिदी, पोर्तुगीज आणि जेपरूज यांचा पाडाव करणे जमले नाही तरी नातेवाईक मात्र नशिवाची केले.
- पुढे नाना पेशव्यांच्या काळात मराठ्यांचे अरमार नष्ट करण्यात आले, त्यामुळे युरोपियनिनांना समुद्रतारव एकमुडी सत्ता स्थापन करता आली व नंतर भारतावर ताबा मळिवेच शक्य झाले.
- नवीन शासन व्यवस्था: महाराजांबद्दल जनतेत अप्रतिमि आयुलकीचे कारण म्हणजे त्याने बसवलेली व्यवस्था.
  - वतने शेषपरनगर होता व त्याचा मोह पुरवड होतो. वतनदारीच्या रक्कणाच्या कतुतीने व्हावघ्या, पडिजात घेरे.
  - पुरेजीचे वतनदार राजाला दुहेरी त्ररासाचे असत. नवीन शत्रू आला तर त्याला सामील होऊन वतनदारी हमी घेत. करवसुली बेसुमार करीत. कायद्याव्युपमार्गे नफ्याच्या १/५ कर असे पण वतनदार पाहजे ते वसूल करून बोझावर वर राजाला पावयित असे. पीक येवे न येवे जनता नावावली अत असते. आणी कित्कर कोलात करणार? न्यायनिगडा कायला पुन्हा वतनदार करतो. अक्षर सुरक्षित नव्हती. मुली पळवडिया जावच्या. पुरवड फौजांच्या जणव्याचाही मोजा त्ररास व्हाव्या. प्रदेय उजाडला जायचा.
  - शविजीने राज्याच्या यशाचे रहस्य हे वतनदारीच्या वधात आहे. त्यांनी नवीन व्यवस्था आणली. जर्मांनीची पुन्हा मोजमाचे केले. कोण करणार ते ठरविले. उत्पन्नचा अंदाज ठरविला. २/५ कर लाविले. वास्तविक हा पूरवीपेक्षा जास्त होता पण जनतेने तो अंदादने दिला कारण कर नशिवाची झाले व काय नक्की पदरता पडणार आहे हे जनतेला कळाले. समाधानाने जणव्यापुरते उत्तुपन सुग, लादले. पक्षपात नाही. पूरण संरक्षणा आणी न्दिप्या अंमलबजावणी. जागा जोड म्हेलून मधुनमधून येणाऱ्या दुष्काळात त्याने करमाफी दिली. पीक वेळे पुरत असून दिले. बी-बघिये नांगर दिले. ही सर्व व्यवस्था लावण्यास रक्कत मोजा व वशिवास सहकारीअण्णाची दत्तो (कुलकर्णी) होता. जनता सुखी झाली.
  - शविजीने वतनदारीच्या फौजा काढून घेतल्या. वाडे तोडले. कारावसुली घेत - न्यायनिगडियाचे हक्क काढून घेतले. अपराध्यांचे हात-पाय तोडले. स्त्रीची अक्षर बनिधक करून जनतेला पोटीपर अनु दिले. पुरजेची फौजांनी केलेली लुटमार दंडनीय ठरवली (एका पुरसंगत शम्या फौजेतील ३०० जणांचे हात पाय तोडले होते). शविजीने सविहील अश्वीरुटीचा पुरस्कार केला. म्हेलूनच रामदास त्याला 'शविकल्याण राजा' म्हणतात.
- आदर्श:
  - शविजी पुरजेचा कल्याणकर्ता, जनतेच्या स्वातंत्र्याचा पुरस्कर्ता होता. नैतिक बैठक न्दिदो नाही. शत्रूची(ही).
  - सूर्यी, पूजास्थान, धर्ममार्ग यांचा अवमान कधी केला नाही. सूड ही शविजीची प्रेरणा नव्हती.
  - वैयक्तिक जीवनातील भोगलासता नव्हता. त्याच्या प्रेरणा अध्यात्मिक होती. म्हेलून रामदास त्याला 'श्रीमंत योगी' म्हणतात.